

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Магістерська робота
«ДЖЕРЕЛО-СТУДІЯ», ЯК ПЕРЕДВІСНИК ЗАКАРПАТСЬКИЙ
УГОРСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ РУХІВ

_____ **Часар Іштван Степанович** _____

Студента II-го курсу

Освітня програма: 035 Філологія «Мова і література угорська»

Ступінь вищої освіти: магістр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № _____ / 202_

Науковий керівник:

Черничко Степан Степанович

доктор наук, професор

Завідувач кафедрою філології:

Берегсасі Аніко Ференцівна

доктор габлітований, доцент, професор

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра філології

Магістерська робота
«ДЖЕРЕЛО-СТУДІЯ», ЯК ПЕРЕДВІСНИК ЗАКАРПАТСЬКИЙ
УГОРСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ РУХІВ

Ступінь вищої освіти: магістр

Виконав: студента II-го -го курсу

Освітня програма: 035 Філологія «Мова і література угорська»

Часар Іштван Степанович

Науковий керівник: **Черничко Степан Степанович**
доктор наук, професор

Рецензент:

Берегове
2021

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Filológia Tanszék

**A „FORRÁS STÚDIÓ”, MINT A KÁRPÁTALJAI MAGYAR CIVIL
MOZGALOM ELŐFUTÁRA**

Magiszteri dolgozat

Képzési szint: mesterképzés

Készítette: Császár István

II. évfolyamos hallgató

Képzési program: 035 Filológia «Magyar nyelv és irodalom»

Témavezető: Csernicskó István

tudomány doktora. professzor

Recenzens:

Beregszász – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	6
I. РОЗДІЛ. Література як можливість у радянську епоху	7
I.1. . Перший спільний угорський пошук зв'язківна Закарпатті	7
I.2. . “Солодке життя” по-радянськи: економіка та імперська ідея.....	12
I.3. . Повторне тлумачення місцевого угорського інтелектуального простору та його наслідки.....	18
II. РОЗДІЛ. Угорський (культурний) простір на Закарпатті в розпадаючому Радянському Союзі	29
II.1. Від перебудови Горбачова до початку розпаду	29
II.2. Перші угорські організації	33
Висновок	37
Висновок українською мовою (Резюме)	38
Список використаних джерел та літератури	39

TARTALOM

BEVEZETÉS	6
I.FEJEZET. Az irodalom, mint a civil társadalom előzménye	7
I.1. Az első közös magyar útkeresés Kárpátalján	7
I.2. „Édes élet” szovjet módra: gazdaság és birodalmi eszme.....	12
I.3. A helyi magyar szellemi mozgástér újraértelmezése és annak következményei	18
II. FEJEZET. (Kulturális) Mozgástér a széteső Szovjetunióban	29
II.1. A gorbacsovi peresztrojka fonákságaitól a széthullás kezdetéig.....	29
II.2. Az első magyar szervezetek	33
Összefoglalás	37
Összefoglaló ukrán nyelven	38
Felhasznált források és irodalom jegyzéke	39

BEVEZETÉS

Jelen szakdolgozat témája A „*Forrás stúdió*”, mint a kárpátaljai magyar civil mozgalom előfutára, melynek keretein belül a kárpátaljai magyar értelmiség és egyetemi fiatalság első közösségként való megnyilvánulásai kerülnek feldolgozásra. A témát aktualitásához nem fér kétség, ma is nagyon hasonló nehézségekkel kell megküzdenie a helyi magyar közösségnek, és az irodalmi, tudományos szereplők ma is vezetői ezeknek a mozgalmaknak.

A dolgozat fő célja bemutatni Kovács Vilmost és Fodó Sándort, valamint az őket körülvevő fiatal Forrás-tagok köréért egy olyan szempontból, amire eddig talán még kevés figyelem összpontosult: a polgárjogi harcok oldaláról. Ehhez nagy segítséget nyújtott számos monográfia és kötet is, ezek közül kiemelnénk Eperjesi Penckófer János: *Tettben a jellem* és Tóth István: *A peremvidék világbirodalma* című műveit.

A munka két fő fejezetből áll. Az elsőben egy szélesebb körű és elnagyoltabb összefoglalást próbáltunk adni az 1970-80-as évek kulturális mozgásteréről, a helyi magyar fiatal értelmiségiek és művészek lehetőségeiről és problémáiról. A második fejezet némileg eltávolodik az elsőtől, az 1980-as években veszi fel a történések fonalát. Ezzel kapcsolatban az a vád is érheti a dolgozatot, hogy nem eléggé koherens a két fejezet. Ez azonban azzal magyarázható, hogy az első fejezetben taglalt események után a szereplők szembeni retorziók elérték céljukat: ilyen vagy olyan okoknál fogva közel egy évtized hallgatásra voltak kényszerülve. Ennél fogva a második fejezetben taglalt gorbacsovi átalakulás és a létrejövő magyar szervezetek bemutatása véleményünk szerint indokolt. Úgy véljük, ezen civil megmozdulások szellemi gyökerei a Forráshoz és az 1970-es évek elejéhez vezetnek vissza.

1. Fejezet: Az irodalom, mint a civil társadalom előzménye

A kárpátaljai magyarság számára a szovjet időszakban elképzelhetetlen volt bármilyen civil vagy nemzetiségi alapon szerveződő érdekképviselő létrehozása. Ez összeegyeztethetetlen volt a totális jellegű pártállami diktatúrával. Mégis akadtak olyan magyar értelmiségiek, kik kiálltak a lenini kisebbségi politika által elvben szavatolt jogaikért.

A '60-as évek végén a kárpátaljai magyarság egyik szellemi központja az az Ungvári Állami Egyetemen működő magyar filológia szak volt. Itt találkoztak azok a személyek, akik a későbbiekben fontos szereplőivé váltak az ún. „72-es Beadvány” megalkotásának. A beadványnak, mely az első olyan kordokumentum lett Kárpátalján, amiben felmerült egyfajta magyar érdekképviselői lehetőség vizionálása a szovjet időszakban. A petíció előkészítésének szellemi vezérévé egyértelműen Fodó Sándor egyetemi tanár és Kovács Vilmos író, költő, műfordító vált. Ők annak a korosztálynak a mentorai, amely már a második világháború után szocializálódott, és kevésbé tudta őket megfélemlíteni a szovjet karhatalom.

Egyik személy tevékenysége sem illett az aktuális kultúrpolitika irányzatába, ezért különböző módszerekkel ellehetetlenítették azokat (hol a sajtóban indított ellenkampánnyal, hol elbocsátásokkal). A reakció előbb 1971-ben egy Kovács Vilmos által szerkesztett, a helyi vezetés számára írt beadvány lett (mely azonban még nem ért el eredményeket), majd a következő évben a már Fodó Sándorral kiegészült kör egy tizenkilenc oldalas dokumentumban vázolta a helyi magyarság problémáit. Hosszas egyeztetés és tervezés után a lenini nemzetiségi elvek szem előtt tartásával fogalmazták meg és juttatták el Moszkvába beadványukat, melyet előtte több kárpátaljai településen titokban végrehajtott aláírásgyűjtéssel támogattak meg (egyik nemrég fellelt eredeti példányon 579 aláírás található).

A válsz nem várt tempóban és következményekkel érkezett: elbocsátás, vegzálás, egyetemről való eltanácsolás, azonban volt pozitív hozománya is a próbálkozásnak, melynek sarkalatos pontjai sajnos a mai ukrán valóságban is aktuálisak. Több mint 45 évvel ezelőtt azonban történt valami a Szovjetunióban, ami teljesen logikátlan volt: egy totális rendszerben megjelent egy nem pártalapon szerveződő közösség.

1.1 Az első közös magyar útkeresés Kárpátalján

A 72-es beadvánnyal és megírásának történetével – az első komoly kárpátaljai érdekvédelmi megnyilvánulás a szovjet időszakban – találkozhatunk S. Benedek András, Dupka Gyögy és számos szerző művében is, de legrészletesebben talán Botlik József *A hűség csapdájában*¹ című Kovács Vilmoossal foglalkozó kötetében olvashatunk róla.

¹ Botlik József: *A hűség csapdájában*, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2003.

Az előzményekkel kapcsolatban meg kell vizsgálnunk néhány kérdést. Miért pont 1972? Miért nem korábban, miért nem később? Mi vezetett oda, hogy a fiatal kárpátaljai magyar értelmiség egy csoportja felhívja az SZKP KB figyelmét a helyi magyarság hátrányos helyzetére?

A számos tényezőtől az egyik, amely ha nem is közvetlenül, de hatott a helyi viszonyokra, az egész Európában kirobbanó és futótűzként terjedő egyetemi diákmozgalom megjelenése volt. A '68-as nyugat-európai események és főleg a prágai tavasz kézzelfogható közelségbe hozta a reformokat, az újítást a helyi egyetemisták számára. Nyilvánvalóan megfigyelhető bizonyos analógia a nyugati és közép-európai egyetemi generáció között. Míg Franciaországban, Németországban, Angliában felnő egy olyan nemzedék, amely szembe mer menni a háború előtti dekadens társadalommal, addig például a kárpátaljai magyarság soraiból felnőtt az a második világháború utáni nemzedék, akik már nem érezték bőrükön a szovjet megtorlás tapasztalatait, így nem is voltak hajlandók félni.

Fodó Sándor egyetemi tanár és Kovács Vilmos író, költő lett ennek a generációnak a szellemi vezetője, az Ungvári Állami Egyetemen működő magyar filológia szak pedig a bázisa. Fodó és Kovács munkásságáról számos munka jelent már meg, a későbbiekben a kárpátaljai eseménytörténet egy rövid, de annál meghatározóbb szegmensét mutatjuk be, mely nyilvánvalóan része régiónk eme két meghatározó személyisége életművének.² Fodó Sándor a Baltikumról hazatérve a korabeli szellemiséget messze megelőző mentalitással kezdett bele a munkába Ungváron, ahol azonnal nekilátott a kulturális élet szervezésének, amit nyilvánvalóan komolyabb érdekvédelmi megmozdulások követtek volna (mint ahogy ez majd két évtized múlva be is teljesedett a KMKSZ megalapításával).

Kezdetben az Ungvári Egyetem magyar diákjaiból szervezett műkedvelő népi együttest, melynek néptánc-, népdal-, prózai előadásaival (hatalmas sikert aratva) bejárták Kárpátalja magyarlakta településeit. Az aktuális ideológia nem támogatta, hogy nem a központilag meghatározott szerzők műveit használják fel. Fodó vezetésével néprajzi gyűjtéseket is szerveztek, melyek feltárták a kárpátaljai magyar népballada kultúra gyöngyszemeit. Nem teljesen tisztázott, hogy milyen okból kifolyólag (a magyar kultúrát bemutató diákmozgalom szervezése, vagy a néprajzi gyűjtőmunka miatt), de Fodó Sándor nemkívánatos személy lett az egyetemen. Eltávolítására ürügyül egy nyári szabadságolás körüli adminisztratív indok szolgált, miszerint akkor utazott Magyarországra, amikor nem kapott engedélyt az egyetemről. Jellemző népszerűségére, hogy a diákok petícióban követelték visszahelyezését, amit a nem magyar hallgatók is szép számban aláírtak.³

² Botlik József –Dupka György: Ez hát a hon... Budapest, Szeged: Mandátum-Universum, 1991. Kárpátaljai Minerva, II. kötet, 1-2. füzet. Ez volt a Forrás! Budapest-Beregszász, 1998.

Eperjesi Penckófer János: Tettben a jellem. Magyar Napló, Budapest, 2003.

³ Pál Lajos adatközlő 2020.04.10.

Kovács Vilmos kissé eltérő úton került a helyi magyarság problémáit megoldani kívánók vezetői közé. Esetében személyes indíttatás is sokszor megjelenik. Míg Fodó globálisan gondolkodott a magyarságot érintő kérdésekben, addig Kovács Vilmos (nyilván nem ok nélkül) az irodalmi és történelmi kérdésekben emelte fel a szavát. A korszak mindenképpen meghatározó helyi magyar íróját ugyanis nem fogadta a hatalom a szárnyai alá. Mivel nem volt hajlandó beállni a pártot és a vezetést dicsőítő szerzők sorába, ezért munkáinak kiadása is nehezen ment, vagy azonnal tiltólistára kerültek. Az általa vezetett, 1967-ben a *Kárpátontúli Ifjúság* című lap bázisán létrejött, Forrás Irodalmi Stúdióba tartozó fiatal poéták is ezt a mentalitást követték, amire felfigyelt Balla László, a *Kárpáti Igaz Szó* főszerkesztője is. Balla a párt és állam által támogatott irányzat fő képviselője volt a magyar irodalomban, és hűen ki is szolgálta feletteseit. Ő határozta meg, hogy kinek jelenhet meg kötete, ki publikálhat a *Kárpáti Igaz Szó* irodalmi mellékletében, a *Neonban*. A későbbiekben az ő nevéhez fűződött a „szovjet magyarok”⁴ ideológia terjesztése is, miszerint a kárpátaljai magyar kultúra nem a magyarországi része, hanem az egyetemes szovjeté.

Elképzelhető, hogy Ballát valamilyen személyes ok is vezérelhette Kovács Vilmostal szembeni tevékenységében, mivel a kortársak egybehangzóan kijelentették, hogy nem volt mérhető tehetsége a *Holnap is élünk* című regény szerzőjéhez.

A helyzet mindenesetre adott volt: két tehetséges, de helyéről ilyen vagy olyan okoknál fogva eltávolított értelmiségi, számos fiatal, magyar egyetemistát magával ragadó hangulat, szellemiség, társadalmi légkör, mely együttesen összekapcsolta a célokat egy közös cselekedetté. A valóság ennél azonban sokkal árnyaltabb volt. A '70-es évek legelején még nem beszélhetünk egységes fellépésről.

Érdemes figyelembe venni néhány visszaemlékezést a korszakkal kapcsolatban.⁵ Korosztály és tevékenységi szempont alapján több csoportba sorolhatjuk azon visszaemlékezőket, akikkel publikáltak már mélyinterjúkat. A nyolc megkérdezett közül ifj. Sari József, Czébely Lajos, Zseliczky József, Tóth István és Vári Fábián László alkotja a korabeli egyetemista ifjúság körét. Néhány év eltéréssel mindannyian a '70-es évek elején jártak az Ungvári Egyetemre egy társaságba tartoztak. Akkori fiatal egyetemistaként ők voltak a legfogékonyabbak a magyarságot érintő sorskérdésekre, azok megoldására. Ők is képezték Fodó Sándor és Kovács Vilmos szűk környezetét, rendszeresen összejártak megbeszélni az általuk fontosnak tartott problémákat. Tőlük tudjuk, hogy igazából két beadvány is készült, az első, melynek szellemi megalkotója Kovács Vilmos volt, csak a Forrás Stúdiót ért Balla László által vezetett támadásra kívánt választ adni. Balla *Elidegenedés* című terjedelmes cikkében intézett támadást a hivatalos ideológiát nem támogató kárpátaljai magyar szerzők ellen. Miután az első beadványnak nem volt lényegi fogantja,

⁴ A kifejezéssel kapcsolatban lásd: *Kárpáti Igaz Szó*, 1975. november 23.

⁵ Lásd: *A 72-es Beadvány* (szerk. Darcsi Karolina, Dobos Sándor) PoliPrint, Ungvár, 2013. Interjúk.

Fodó vezetésével megbeszélések, eszmecsere kezdődtek, hogy milyen módon próbáljanak javítani a kárpátaljai magyarság helyzetén. Ebben a második, a majdani 72-es beadványban már globálisabb kérdésekkel kívántak foglalkozni, melyet a Szovjetunió legfelsőbb vezetéséhez kívántak eljuttatni.

Az elképzelés az volt, hogy a lenini nemzetiségi politika elveivel egy olyan ideológiailag jól megtámogatott szöveget állítanak össze, mely a törvényes keretek között kéri a kárpátaljai magyarságot illető jogok betartását. A legfontosabb vázlatpontokkal alább bővebben foglalkozunk. További fontos része volt a Beadvány elkészítésének, hogy azt földalatti módszerek bevetésével jóval több, mint ezer emberrel aláírták, és az így elkészült dokumentumot Fodó Sándor személyesen vitte el és nyújtotta be az SZKP KB számára.

A mélyinterjúkból az is kiderült, hogy a válasz nem maradt el. Több személyt (mint például Tóth Istvánt, Vári Fábián Lászlót) kirúgtak az egyetemről, és katonai szolgálatra szállították őket az eseményekben való részvételük miatt. A többiek esetében is előfordultak különböző mértékű és stílusú atrocitások. Külön vizsgálóbizottság érkezett Moszkvából Ungvárra a helyzet felmérésének céljából.

Id. Sari József, Milován Sándor és Polczer Endre a Beadvány kidolgozásában részt vevő, vagy azt valamilyen formában segítő idősebb generáció közé tartozók csoportjába sorolható. Id. Sari József Fodó Sándor földijeként (mindketten Visk szülöttei) hasonló gyökerekkel rendelkezett és szellemiségben nevelkedett. Tevékenyen részt vett a Viski Középiskola kibővítésében és a helyi református közösség fenntartásában.

Milován Sándort az '56-os forradalommal szimpatizáló cselekedeteiért bírósági perben ítélték szabadságvesztésre, 8 ennél fogva magától értetődő volt, hogy bekapcsolódott a '70-es évek mozgalmaiba. Ő személy szerint a nagyszülősi magyar nyelvű óvoda létrehozását kérelmezte a helyi vezetőtől.⁶

Polczer Endre matematika szakos tanár volt az említett időszakban Nagyberegen. Még a '60-as évek legvégén a Kijevi Oktatási Minisztériumhoz intézett kérelmet, miszerint engedélyezzék az Ungvári Egyetemen a magyar nemzetiségűek számára az anyanyelvi felvételi vizsgát, ugyanis tapasztalata szerint a magyar iskolákban végzett kitűnő tanulóknak is nehezebbé esett az orosz nyelven való szaktantárgyi vizsga. Kitartó munkásságának is köszönhető volt, hogy egy időben engedélyt is kaptak erre a felvételizők, de nem sokkal később ez a lehetőség ismét megszűnt.

Mint láthatjuk, olyan embereket hozott össze az élet, és főleg a Fodó Sándorral való közös ismeretség, akik külön-külön többször próbálkoztak közvetlen környezetükben tenni a magyarságért, fáradozásaikat azonban sok esetben csak részleges siker kísérte.

A Fodó koordinálta Beadványban az volt a különleges, hogy alkotmányos jogokra alapozva, a kárpátaljai magyarságot érintő globális kérdésekben témakörökre bontva pontos problémákra kért

⁶ Lásd: A 72-es Beadvány (szerk. Darcsi Karolina, Dobos Sándor) PoliPrint, Ungvár, 2013. Interjúk

választ, melyet a legfelsőbb szovjet vezetéshez juttatott el, kikerülve így a helyi vezetés érdektelenségét.

Maga a dokumentum négy alpontra bontotta a problémák felsorolását. Az oktatással kapcsolatban kifogásolták, hogy nem teljes a magyar nyelvű óvodai és középiskolai hálózat. A magyar nyelvű tanárutánpótlás, szakközépiskolai képzés, valamint művészeti iskolák pedig teljesen hiányoztak. Sarkalatos pont volt az Ungvári Egyetemen a magyar nyelvű felvételi kérése is, valamint az, hogy nem volt lehetőség a magyar történelem tanítására a középiskolákban.

A kulturális élet területén kifogásolták, hogy a több mint százhatvanezres kárpátaljai magyarságnak nincs magyar nyelvű színháza. A kultúrházak és könyvtárak vezetői a magyar településeken is sok esetben nem beszéltek magyarul. Felvetették, hogy a helyi magyar nyelvű irodalom nem tud megfelelően fejlődni, a szerzők nehezen publikálhatják műveiket. A beadvány írói kevesellték a *Kárpáti Igaz Szó*-ban megjelentetett helyi magyar műveket, és felvetették, hogy nehézkes a magyarországi sajtó előfizetése is. Továbbá fontos problémának találták, hogy a magyarság részarányához viszonyítva alacsony a helyi rádió és tv magyar műsorideje.

A nyelvhasználattal kapcsolatban kiemelték, hogy az adminisztráció nyelve a teljesen magyar lakosságú településeken, a magyar iskolákban is az ukrán. Sok esetben a magyar települések neveit oroszra fordították, nem használták azok neveit magyarul, a magyar utcanevek és feliratok teljes mértékben hiányoztak a megyében.

Fodóék kiemelték, hogy a kárpátaljai magyarság részarányához viszonyítva a helyi adminisztrációban és pártvezetésben, az ipari és mezőgazdasági létesítmények igazgatói és más értelmiségi munkakörökben is a magyarság alulreprezentált.

A Beadvány erőssége, hogy megoldásokat kínált, vagyis inkább kért a felsoroltakkal kapcsolatban. Kérték a magyar nyelvű óvodahálózat kibővítését, a magyar iskolaügy jelentős megreformálását. Felmerült a szakközépiskolák és az Ungvári Állami Egyetem kétnyelvűvé nyilvánítása, valamint párhuzamos magyar osztályok indítása. Kérelmezték a magyar tanárképzés biztosítását, a magyar nyelvű felvételi és egyéb vizsgaadás engedélyezését, valamint a magyar történelem tantervbe való behelyezését.

Az ungvári népi műkedvelők sikerére felbuzdulva felvetették egy magyar népi együttes létrehozását Beregszász bázissal. A magyar kultúra fejlesztése érdekében a szakemberek képzését is biztosítani kellett volna. Továbbá indokoltnak látták egy magyar nyelvű irodalmi folyóirat létrehozását Kárpátalján, és a helyi tv és rádió magyar nyelvű műsoridejének kibővítését.

A lenini nemzetiségi politika szellemiségének megfelelően (ami kimondta, hogy ha egy nemzetiség 5%-nál nagyobb részarányú, joga van nyelvének használatára) a szöveget fogalmazók kérték a települések kétnyelvűvé nyilvánítását, amennyiben a magyar lakosság meghaladja az 5%-ot, ilyen esetekben a kétnyelvű feliratok, magyar vagy kétnyelvű adminisztráció használatát. A

magyar többségű településeken kérelmezték a magyar nyelv használatát a közigazgatás terén, a helység- és utcanevek visszaadását, és kérték, hogy a sajtóban a település eredeti magyar neve szerepeljen, ne annak orosz vagy ukrán átírata.

Felmerült, hogy vannak olyan autonóm területek, melyek lakossága kevesebb, mint a kárpátaljai magyarság összlétszáma, mégis van saját területi pártjuk. Ennek analógiáján (természetesen szovjet ideológiai alapon) a szerzők szükségesnek találták egy magyar érdekképviselői szervezet, lényegében egy párt létrehozása a helyi magyarság számára. Emellett az adminisztrációba mindenképpen magyar szakembereket is képezni kell.

A Beadvány az összes közölt probléma és megoldás kezelésére egy magas szintű vizsgálóbizottság felállítását javasolta, mely helyben működve oldaná meg a magyarságot érintő problémákat, mely a helyi és legfelsőbb vezetés érdekében is állt.

Bármennyire is indokoltak és ideológiailag alátámasztottak voltak a felsorolt pontok, a legfőbb vezetés először mégis a retorziókkal válaszolt. Kirúgás, eltávolítás, behívás volt az első válasz. A megkérdezettek azonban egybehangzóan kiemelték, hogy nem lehetett volna másképp tenni semmit sem, kevesebbet nem volt érdemes kérni, többre pedig nem lett volna alapjuk. A Beadványnak azonban volt pozitív következménye, rövid és hosszú távú is.

A rövid távú eredmények közül ki kell emelni, hogy újra lehetett magyar nyelven felvételizni az Ungvári Egyetemen, beindult a magyar nyelvű óvodahálózat kiépítése, és több esetben magyar funkcionáriusokkal is bővült a helyi adminisztráció.

Több kérdésben csak az idő és a változó körülmények adtak megoldást a Beadvány problémáira: a magyar érdekképviselő, tanárképzés és színház is csak a rendszerváltás környékén vagy utána jöhetett létre Kárpátalján. Ez lényegében a 72-es beadvány hosszú távú jövedéke. Megalapozta – társadalmi és személyes kapcsolatok létrehozásával és ápolásával – egy majdani érdekképviselő magját, akik tevékenyen és elvhűen tettek, és ők vagy utódaik tesznek ma is a helyi magyarság megmaradásáért és fejlődéséért.

1.2 „Édes élet” szovjet módra: gazdaság és birodalmi eszme

1964 októberét írtuk, mikor Nyikita Szergejevics Hruscsovot, megszakítva fekete-tengeri pihenőjét, Moszkvába hívták, hogy a Központi Bizottság elnöksége felmentse minden tisztségéből. A KB első titkára Leonyid Iljics Brezsnyev, a Minisztertanács elnöke Alekszej Nyikolajevics Koszigin lett. Az eseményeket jól előkészítették, melynek gyökerei a hrucsovi időszak sajátosságaihoz vezethetők vissza.⁷ Számos kifejezést, jellegzetességet felsoroltak a különböző elemzésekben a posztstálini

⁷ Heller Mihail, Nyekrics Alekszandr: Orosz történelem – A Szovjetunió története. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 533. o.

korszakra. A zűrzavaros jelző azonban mindenhol megtalálható. Ez volt talán az első titkárnak a legkevésbé tolerálható minden kirívó tulajdonsága mellett, és ezért fordult ellene az egész pártapparátus. A káder réteg nyugalomra vágyott, amit Hruscsov utódjától meg is kapott, azonban annak is ára volt. Ezzel a lépéssel megkezdődött a szovjet történelemben a konformizmus korszaka.

Leonyid Iljics Brezsnyev 1967-ben⁸

Mit érzékelhetett a hruscsovi-brezsnyevi átmenetből az átlagos kárpátaljai lakos? Amennyiben valaki a korszakban feljegyezte volna a legfontosabb mérföldköveket, az 1960-as évek közepére eső helyi és nemzetközi szintű események közül a következőket tartotta volna fontosnak:

- 1965-ben megjelent, majd a betiltás sorsára jut Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regénye, amiben először foglalkozott valaki (ha csak érintőlegesen is) a kárpátaljai magyarság 1944-es tragédiájával.
- Szintén 1965-től vált részben, majd 1967-től teljesen önálló lappá a *Kárpáti Igaz Szó*, hisz 1945-től a *Zakarpatszka Pravda* fordítása volt csupán. Főszerkesztője az a Balla László lett (jól bevált káder, a területi pártbizottság tagja, a Kárpátontúli Területi Kiadó szerkesztője), akinek első önálló verseskötete már 1951-ben megjelent *Zengj hangosabban!* címmel.
- 1967-ben Mihail Szuszlov az SZKP KB ideológiai titkára bejelentette a *fejlett szocializmus* felépítését a Szovjetunióban.
- 1968-ban pedig (tartalékosokat és civileket Kárpátaljáról is mozgósítva) a Szovjetunió fegyveres erői a Varsói Szerződés országaival együtt bevonultak Csehszlovákiába a Dubček-féle *prágai tavasz* vívmányainak eltiprására. A harci járművek menetoszlopai Ungváron is áthaladtak, mély benyomást keltve a helyi lakosokban.

⁸ Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Leonid_Brezhnev#/media/File:Brezhnev-color.jpg, letöltés dátuma: 2020. május 1.

Brezsnyev első lépéseivel az elégedetlen pártapparátust akarta megnyugtatni. A nomenklatura-rendszer alapvető tulajdonságai (amiben Hruscsov nagy törést okozott) a következők voltak: minél több hatalom, minél több kiváltság, s e kettő érvényesítésére minél több lehetőség. 1964 után megszüntették a rotációs rendszert, újra engedélyezték a háztáji gazdálkodást, megszüntették a nyílt egyház- és vallásüldözést,⁹ noha utóbbiról rendszeresen cikkeztek továbbra is a helyi akár magyar nyelvű sajtóban is. Egyesek szerint a brezsnyevi időszak legnagyobb újdonsága a politikai izgalmak hiánya, a magán- és családszféra újrafelfedezése volt. Az állambiztonsági szervek kiterjedt hálózata szinte lehetetlenné tette nemhogy az ellenzéki napvilágra kerülését, hanem kialakulását is. A hiábavaló ellenállás tudatában a társadalom nagy része megpróbálta egzisztenciálisan kihasználni a szovjet rendszer ideológiai válságát és a keretek mérsékelt fellazulását.¹⁰

Ungvár, Lenin tér, egy 1967-es képeslapon¹¹

1965-ben Hruscsov decentralizációs reformjait (miszerint külön pártbizottságok foglalkoztak az ipari és mezőgazdasági kérdésekkel) eltörölték, és visszatértek a regionális elven alapuló ellenőrzéshez. Így a tagköztársaságok gazdasága ismét a központi minisztériumok felügyelete alá került.¹² A hruscsovi intézkedésekkel kapcsolatos elégedetlenséget jól tükrözi egy korabeli anekdota is: a hétköznapi szovjet ember elpanaszolja szomszédjának, hogy valaki bántalmazta, mire az megkérdezi tőle, hogy mivel ütötték meg. „Miért, nem mindegy?” – jött a válasz. „Nem!, Mert ha kalapáccsal ütöttek, akkor Nagyszőlőszre menj panaszkodni, ha sarlóval, akkor Beregszászra!”¹³

Az intézkedések következtében a Kárpátontúli területen is megváltozott a közigazgatási beosztás: levált a Beregszászi járásról az Ilosvai és a Nagyszőlősi kerület, így visszaállt a korábbi bevált berendezkedés. Nem tudni, hogy ennek köszönhető-e, de az 1968. március 14-én megtartott

⁹ Heller-Nyekrics: i.m. 545. o.

¹⁰ Bottoni, Stefano: A várva várt nyugat – Kelet-Európa története 1944-től napjainkig. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2014. 185. o.

¹¹ Forrás: https://colnect.com/en/postcards/postcard/169381-Uzhgorod_Square_of_VILenin-Uzhgorod-Soviet_Union_USSR Letöltés dátuma: 2020. április 30.

¹² Jekelcsik, Szerhij: Ukrajna története – Egy modern nemzet születése. Kariosz Kiadó, Budapest, 2014. 209. o.

¹³ Csanády György: Sorsfordító évek sodrásában. PoliPrint Ungvár, 2004. 247. o.

helyhatósági választásokon a beregszászi járási tanács 72 képviselőjéből 46 magyar nemzetiségű volt. Ilyen magas arányra addig soha nem volt példa. Ugyancsak magas volt Beregszász városi képviselő között is a magyarok aránya.¹⁴

Kárpátalján a második világháború után, ellentétben az előző korszakokkal, erőteljes iparosítás zajlott, amiben az ideológiai tényezők is szerepet játszottak. Természetesen a térség hagyományos iparágait is tovább fejlesztették (faipar, bútorgyárak, szeszfőzdék, malomipar, könnyűipar), de mindezek mellett megjelentek a szovjet gazdaság új húzóágazatai: gépgyártás és energetika. Ezek azonban csak az egyik részét képezték az ipartelepítési logikának – a szovjet gazdaságban elsődleges szempont volt a gazdaságban a hadiipar kialakítása és fejlesztése. Minden tagköztársaságban voltak olyan üzemek, melyek csak hadászati termelést végeztek, de általában a civil üzemek is beszállítói voltak a hadseregnek. Ezek jól szét voltak szórva az egész unió területén, hogy ha valamilyen támadás érne az országot, akkor se legyen fennakadás a termelésben. Ebből a folyamatból az átlag kárpátaljai polgár azonban nem sokat észlelhetett. Ami legfőképp hatott a helyi lakosságra, az a káderpolitika volt. Kezdetben a moszkvai s kijevi vezetés nem igazán bízott a helyi lakosság ideológiai rátermettségében, ezért nagy számban telepítettek be a régióba főleg orosz nemzetiségű „szakembereket”, akik főleg vezető beosztásba kerültek: gyárigazgató, kolhozelnök, ideológiai titkárok. Később az oroszosítást fokozta a hadsereg tisztikarából ideköltöztetett közel 7000 fős állomány, akiket nyugdíj után telepítettek le a nagyobb városokba (zömében Munkácsra és Ungvárra). Az azokat körbevevő panelnegyedek kialakítását követően pedig veterán bányászok is érkeztek ide.¹⁵

Bármilyen furcsának hat, a brezsnyevi korszakra egy újdonság is bevezetésre került az ipari termelés kialakításánál: míg korábban a helyi üzemek főleg valamilyen nagyobb ukrajnai gyár leányvállalatai voltak, addig az 1970-es években megjelentek az önálló szerkezeti felépítéssel és vezetéssel rendelkező egységek. Beregszászban például előbb csak autójavító üzemet telepítettek, amire később egy saját termelést ellátó gyár és kísérleti laboratórium is épült. Szintén Beregszászban létrehoztak egy rádiógyárat és egy finommechanikai üzemet is (közel 3000 alkalmazottal). A fejlesztések mértékét jól tükrözte a Munkácsi Finommechanikai Üzem, mely 12 000 alkalmazottjával Kárpátalja legnagyobb gyára volt. Ezen üzemek hátránya azonban a túlzott központosításból fakadó nagyarányú bürokrácia volt, aminek következtében a döntési folyamat időigényes és nehézkes volt. A hiánygazdaságon alapuló termelés miatt az üzemek egy része igyekezett, amiben csak tudott, önellátó lenni, viszont ez növelte a dolgozók létszámát, és lényegében üzemen belüli munkanélküliséggel járt.¹⁶

¹⁴Uo., 150. o.

¹⁵Fedinecs Csilla, Vehes Mikola (szerk.): Kárpátalja 1919-2009 – Történelem, politika kultúra, Argumentum Kiadó, Budapest 2010. 220., 257. o.

¹⁶Horkay Sámuel adatközlő 2020. 04. 20.

Kép 3.: Munkácsi Bútorgyár¹⁷

Kárpátalján a hegyvidéki területeken a hagyományos volt a fakitermelés is. Az 1980-as évekre annyi fejlődés volt megfigyelhető, hogy a kitermelt fa nagyobb részét már nem mint fűrészárú, hanem mint feldolgozott bútortalap és más termék formájában értékesítették (Munkácsi és Beregszászi Bútorgyár, Munkácsi Sílécgyár). A beruházások következtében Kárpátalján az 1970-80-as években 40 új üzemet és gyárat telepítettek. Fejlett volt továbbá a bor és konzervgyártás. Ungváron, Munkácson, Beregszászban, Nagyszőlősen, Tiszaújlakon cipőgyárak, Huszton egy országos jelentőségű kalapgyár működött.¹⁸

A beruházások ellenére a vidék a szovjet birodalmon belül az alacsony fejlettségű ipari régiók közé tartozott. Ez azt jelentette, hogy a mezőgazdasági és ipari termelés közel megegyező mértékű volt. A mezőgazdaságban erre az időszakra a kolhozrendszer lényegében megbukott. A Hruscsov számlájára írt 1963-as rossz termést követően hasonlóan rossz évek következtek, a mélypont 1975 volt. Ennek következtében óriási mértékű beruházások indultak meg, mely főleg a műtrágya alkalmazásában valósult meg (ebben a tekintetben 1970-re a Szovjetunió megelőzte az USA-t).¹⁹ Kárpátalján a kolhozrendszer nehézségeit összevonásokkal próbálták megoldani, de az ágazat dotálását ezután is fent kellett tartani. Voltak azonban eredményes szövetkezetek is, például a Bíró Andor vezette Péterfalvai Határőr Kolhoz, ahol sikerült a korszakban jónak számító, 72 mázsás termésátlagot is teljesíteni. A mintagazdaságnak számító kolhoz sikeréből a környék települései is profitáltak, iskolák, óvodák, épültek, még egy kurióznak számító vidámparkot is kialakítottak.²⁰

Az iparosítás összességében véve pozitív hatást gyakorolt a lakosság szociális helyzetére. Ugyan a mezőgazdaságban még minidig jóval alacsonyabb bérért dolgoztak az emberek mint más szektorokban, de mindenhol javult a lakhatás kérdése. A gazdasági beruházásokkal párhuzamosan nagyarányú lakásépítési program is indult. Ungvár és Munkács lakossága megduplázódott, de

¹⁷ Forrás: https://colnect.com/en/postcards/postcard/18397-Furniture_Factory-Mukachevo-Soviet_Union_USSR
Letöltés dátuma: 2020. április 30.

¹⁸ Fedinec-Vehes: i.m.: 262-264. o.

¹⁹ Heller-Nyekrics: i.m. 559. o.

Fedinec-Vehes: i.m.: 283. o.

Beregszász, Nagyszőlős és Huszt területén is megjelentek előbb a négyemeletes „hrucsovkák”, majd a nagyobb paneltömbök. Az 1960-80-as évek között már megjelentek és főleg a fiatalabb generáció körében nagy népszerűségnek örvendtek a szovjet Voszhod, Izs, MT, Minszk, és a csehszlovák Jawa motorkerékpárok. Ugyan jóval kevesebben, de a tehetősebbek már hozzájuthattak a Zsiguli és Moszkvics, valamint a Zaporozsec gépkocsikhoz, a Volga márkát azonban csak a kivételezettek használhatták. Szinte általánosan elterjedté váltak a lakásokban a hűtőszekrények, televízió, mosógép és az ikonikus Rakéta porszívó. Az új építésű lakótelepeken vezetékes víz, központi fűtés és csatornahálózat épült ki. A lakosság jelentős része határozottan jobb életkörülmények között élt, mint korábban, bár ez igen messze állt a nyugati színvonaltól.²¹

Kárpátalja stratégiai helyzeténél fogva (négy országgal határos, legnyugatibb régió) fontos szerepet töltött be a Szovjetunió gazdasági kapcsolataiban is. Nagy fejlesztéseken esett át a Csap-Záhony nemzetközi vasúti átkelő, az áruforgalom a többszörösére növekedett. Kuriózumnak számított a Talabor-Nagyág Vízerőmű megépítése is.

Kép 4.: Talabor-Nagyág Vízerőmű egy 1969-es képeslapon²²

1975. március 16-án kapcsolták össze a Testvériség gázvezeték²³ Beregdéda²⁴ mellett, a szovjet-magyar határon. Emellett működött a Barátság Kőolajvezeték és Béke Villamos Távvezeték is. Az 1970-es években ezek a nyersanyagszállító hálózatok nagy bevételi forrást jelentettek, főleg az olajárrobbanás után. Az 1980-as moszkvai olimpiára adták át az új Csap-Kijev országutat (olimpiai útnak is nevezték), mellyel együtt már 3000 km aszfaltozott utat használhattak Kárpátalján.²⁵

Általánosságban véve a brezsnyevi időszakban a kárpátaljai lakosság számára először váltak elérhetővé olyan szociális tényezők, mint a létbiztonság, lakhatás javulása, egzisztencia kiépítése és

²¹ Uo., 261. o.

²² Forrás: https://colnect.com/en/postcards/postcard/24303-Tereble-Ritska_hydro-station-Carpathians-Soviet_Union_USSR Letöltés dátuma: 2020. május 1.

²³ Überall Emil: Lángra gyújtották a barátság fáklyáját! Vörös Zászló, 31. évf. 33. szám, 1. o. 1975. március 18.

²⁴ Csanády: i.m. 269. o.

²⁵ Fedine-Vehes: i.m.: 266. o.

fejlesztése. A fejlett szocializmus és a homo sovieticus létrehozásához a rendszer már nem csak a terror és az ideológiai nevelés módszereit alkalmazta. 1956 és 1968 példája rádöbentette a vezető réteget, hogy a lakosság nyugalomához az életszínvonal emelése ugyanannyira fontos, mint a propaganda alkalmazása. Az elért vívmányokat azonban nem tisztán a szovjet gazdaság teljesítőképességének javulása, hanem a hatalmas mennyiségű nyersanyag eladásából befolyt külföldi tőke finanszírozta. Így az időszakos nyugalmat nem sokkal ezután felváltotta a hiánygazdaság és a rendszer eróziójának korszaka.

1.3 A helyi magyar szellemi mozgástér újraértelmezése és annak következményei

A kárpátaljai magyarságot érintő társadalmi-politikai berendezkedés a brezsnyevi időszakban alapvető változáson (visszarendeződésen) ment keresztül. Míg a hruscsovi olvadás sokak számára reménykeltő lehetett, addig a '70-es évek folyamatai a legoptimistábbakat is visszarántották a „létező szocializmus” talajára. Általános jelenség: ha az állampolgár nem foglalkozott közügyekkel, akkor viszonylagos nyugalomban élhetett. Kárpátalján ez a nyugalom mégsem volt egyértelmű, a magyarságot ért retorziók hatásai húsz évvel a világháború után is érezhetők voltak.

Az első dokumentált próbálkozás a magyarságot, mint közösséget érintő problémák felvetésére egy 1963-ban Beregszászban kelt kérvény volt. Az ötletgazda a beregszászi Kovács János (1918-19-es veterán kommunista, harcolt a Tanácsköztársaság oldalán, majd hazatérve a Csehszlovák Kommunista Párt tagja lett), akit a megvalósításban Drávay Gizella tanárnő és Csanády György újságíró segített. A január 8-i datálású dokumentumban 5 pontban foglalták össze a kárpátaljai magyarság problémáit, úgy mint:

- a magyar lakosság nem tud oroszul/ukránul,
- középiskolai anyanyelvi tanárhiány,
- magyar kultúra (színház, népi együttes) képtelen fejlődni,
- nincs önálló magyar sajtó,
- kevés a helyi vezetők között a magyar nemzetiségű.

Összességében a Hruscsovnak címzett kérvényben a szerzők megoldásképp a magyar autonómia megadását, az ungvári központú magyar tanárképzés beindítását javasolták. A levelet számos kommunista veterán aláírta és eljuttatták a legfelsőbb moszkvai vezetéshez. A kérdés kivizsgálására az aláírókat berendelték a helyi pártszervekhez és kérvényük visszavonását követelték tőlük. Ez, a visszaemlékezések szerint, nem történt meg. Az egyik résztvevő szerint Kovács János beadványát Horváth Anna szobrászművésznő őrizte meg az utókor számára, egy kerámia szoborba beépítve.²⁶

A beregszászi beadvány csak egy elszigetelt próbálkozás volt a szovjet nemzetiségi kérdés ellentmondásainak kezelésére, a közösségi jellegű fellépésre még néhány évig várni kellett. Viszont

²⁶ Csanády: i.m. 243-245. o.

egyértelmű tanújelét adta annak a folyamatnak, miszerint a lenini nemzetiségi politika és annak alkalmazása csak papíron létezett és egyértelműsítette, hogy amennyiben egy népcsoport nem tesz saját megmaradásáért, arra az asszimiláció várt.

A második világháborút követően csaknem húsz évet kellett várni, hogy a helyi magyarság a szovjetesítés és málenkij robot utáni sokkból felocsúdva bármilyen politikai, kulturális életjelet adjon magáról. Ennek egyik oka nyilván demográfiai volt. Ennyi időre volt szükség, hogy felnőjön egy olyan nemzedék, amely már nem élte meg az 1944-es terrort. Az oktatási rendszer sokáig csonka volt, ez is nehezítette a helyi magyarság talpra állását: ugyan (ahogyan azt az előző fejezetekben már olvashattuk) az anyanyelven oktató általános iskolák egy évvel a világháború után újraindultak, de a magyar nyelvű középiskolai képzés elindítására 1953-ig kellett várni.

A szovjet tömegtájékoztatás fontos részét képezte a társadalmi integritás megteremtésének. A vizsgált időszakon belül ebben hangsúlyos szerep jutott az írott sajtónak, mint a Kárpáti Igaz Szó, a Kommunizmus Fényei, a Vörös Zászló, a Kommunizmus Zászlaja, valamint a Kárpátontúli Ifjúság.

A Kárpáti Igaz Szó nyitóoldala²⁷

A Kárpáti Igaz Szó mindenhol jogelődjének tartott lap, a Munkás Újság 1920-tól volt olvasható nyomtatásban,²⁸ 1938-45 között a Munkás Újság nem jelent meg. Aztán 1945. december 5-től a Zakarpatszka Pravda ukrán nyelvű kiadvány magyar fordítása jelent meg, immár Kárpáti Igaz Szó elnevezéssel.²⁹ Ez utóbbi néven önálló magyar megyei napilap 1967. március 8-tól jelent meg ismét (hétfő kivételével minden nap). A Beregszászi járásban a Vörös Zászló 1945. december 2-től jelent meg magyar és ukrán nyelven (de külön szerkesztve), heti három alkalommal. Ennek égisze alatt jött létre az első magyar irodalmi kör a szovjet időszak alatt, amely azonban a vezető tagok Magyarországra költözése miatt hamarosan megszűnt. Jogutódja 1991-től a Beregi Hírlap lett. A Nagyszőlősi járásban a Kommunizmus Zászlaja jelent meg 1957-től fordításban, szintén heti három alkalommal, de úgy, hogy az eredeti példányt ukránul adták ki. Jogutódja 1991-től a Nagyszőlős-vidéki Hírek lett. Az Ungvári járásban került terjesztésre a Kommunizmus Fényei

²⁷ Forrás: Országos Széchényi Könyvtár

²⁸ Bár ezt megelőzte a Magyarországi Szociáldemokraták Pártjának lapja az Ungvári Munkás 1919-ben, és a két lap gárdája közt akkor jelentős volt az átfedés.

²⁹ Vagyis itt jogfolytonosságot igen nyakatekert dolog felállítani és látni.

hetilap 1957. március 1-jétől (1965-ig fordításos formában), 1990-től Ung-vidéki Hírek névvel.³⁰ A Kárpátontúli Ifjúság területi lapként jelent meg 1958-tól, a Mology Zakarpatja ukrán lap tükörfordításaként. Ez a Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetség Kárpátontúli Területi Bizottságának orgánuma volt. Ennek a lapnak a szerkesztősége biztosított bázist 1968-tól a magyar egyetemistákból álló Forrás stúdióknak.³¹

A magyar nyelvű sajtón kívül a tájékoztatás a helyi ukrán TV és rádió műsorsávjában sugárzott magyar nyelvű adásokkal bővült. Azonban nyilvánvaló, hogy a heti kezdetben 20-30 perc, a későbbiekben 2-3 óra műsoridő nem volt akkora hatással a lakosságra, mint a több tízezres példányszámban megjelent nyomtatott sajtó.

Ahhoz, hogy a kárpátaljai magyarság, felállva a szovjetesítés csapásaiból, az 1970-es évek elejére újra jelezni tudja, hogy létező, élő közösség, több tényező szerencsés együttállására volt szükség. Egyrészt, kellett az új értelmiség: 1946-ban megnyitotta kapuit az Ungvári Állami Egyetem, ahol 1965-ben létrejött a Magyar Filológiai Tanszék,³² s végre részben enyhíteni tudták a magyar iskolákban tapasztalható súlyos szaktanári hiányt. A Magyar Filológián tanulók a szaktantárgyaikat magyar nyelven hallgathatták, bár az általános kurzusokat ukrán és orosz nyelven tartották számukra is. Az egyetem többi képzési színterén azonban nem létezett magyar anyanyelvi oktatás.³³

Ez a tanszék lett a helyi magyar érzelmű fiatal értelmiség első gyűjtőpontja. 1965-re a hivatalos szovjet ideológiát terjesztő önképző csoport mellett valóban magyar identitású irodalmi kör is kialakult, ahonnan több próbálkozás is szárnyra kapott. Ezek közül az első az *Együtt* című irodalmi folyóirat (szamizdat) volt, amelynek vezetője-szerkesztője S. Benedek András volt, segítői pedig Balla Gyula, Györke László és Punykó Mária. Az első szám 1966-ban jelent meg az egyetem tudtával, és hallgatólagos beleegyezésével. Legnagyobb példányszáma 36 darabos volt, egyszerű füzetlapokra gépelték és sokszorosították, az illusztrációkat fiatal kárpátaljai képzőművészek készítették.³⁴ Az ötletgazdák célja az volt, hogy publikálási lehetőséget biztosíthassanak a költők, írók új generációjának. A próbálkozás még a megyei magyar nyelvű napilapban is kapott egy elismerő hangvételi bemutatást.³⁵ Azonban bármennyire is remélték a szerkesztők, hogy lapjuk majdan nyomtatásban is megjelenhet, 1967-ben végül az egyetemi pártbizottság betiltotta.

A szellemet azonban már nem lehetett a palackba visszaküldeni. Az *Együtt*-tel párhuzamosan több folyamat is beindult: 1967. szeptember 1-jén lett hivatalosan az Ungvári Állami

³⁰ Botlik József –Dupka György: Ez hát a hon... Budapest, Szeged: Mandátum-Universum, 1991. 85-88. o.

³¹ Uo., 87. o.

³² Az első magyar nyelv- és irodalom szakos hallgatókat 1963-ban vették fel, de az önálló tanszék létrejötte csak két évvel később valósult meg.

³³ Orosz Ildikó: A függetlenségtől a narancsos forradalomig. PolipPrint, Ungvár, 2007. 254. o.

³⁴ Fodor Géza: „Száras, kopár hátán a sziklakőnek”. In Kárpátaljai Minerva, II. kötet, 1-2. füzet. Ez volt a Forrás! Budapest-Beregszász, 1998. 30. o.

³⁵ Márkus Csaba: Az „Együtt” utat keres. Kárpáti Igaz Szó, 47. évf. 129. szám, 1967. május 31.

Egyetem óraadó tanára Fodó Sándor, a Tartui Egyetemen végzett fiatal, ambiciózus viski magyar nyelvész. Létrehozott egy magyar népi együttest az egyetemi fiatalokból, amely énekkart, néptáncosokat zenészekkel, verskart jelentett.

Magyar szakos hallgatók vegyeskara. Vezényel Árpa István. ³⁶

Az együttes nem csak Ungváron adott elő, hanem Kárpátalja számos magyarlakta településén.³⁷ A tánckar kíséretét a később komoly karriert befutott, napjaink kárpátaljai népzenejének meghatározó alakja, Pál Lajos (zongorán) látta el, társai voltak még Czébely Lajos (harmónika), Kadét Pál (nagybőgő), Galambosi Péter (hegedű). A kórus munkáját Árpa István ungvári szolfézstanár segítette, a tánckar vezetője Sztankaninec János koreográfus volt. A viseleteket maguk varrták, saját pénzből utaztak, fellépések után a helyiek vendégelték meg a csapatot. A jelenség a magyarországi táncház-mozgalommal közel egy időben kezdődött, csak nem volt ellátva a megfelelő szakmai bázissal. Ennek ellenére annál sokkal autentikusabb gyökerekkel rendelkezett. Bár a csoport nem volt professzionálisnak nevezhető, de lelkesedésükkel szinte mindent pótoltak: „*volt egy olyan táncos, Vári Fábián László, költőnek nagyon jó, de táncosnak a legrosszabb*”.³⁸ Az együttes egyik ungvári fellépéséről még a beregszászi Vörös Zászló is beszámolt. Kiemelték, hogy csoport művészeti vezetője Fodó Sándor egyetemi tanár, a szavalókar egyik tagja pedig Györke László egyetemista volt.³⁹ A népi együttes sorsa az egyik zápszonyi fellépés után pecsételődött meg: visszaérve ugyanis Ungvárra, a túlzott nacionalista elhajlások miatt (a közönség felállva énekelte a Kossuth-nótát) hívták be a tagokat az egyetem pártbizottságra. A felszerelésüket elkobozták, a működésüket betiltották. Fodót mondvacsinált (külföldi tiltott sajtó birtoklása) okoknál fogva eltávolították az egyetemről,⁴⁰ csak a politikai helyzet enyhülésével, 1976-ban került vissza.⁴¹

³⁶ Forrás: Czébely Lajos gyűjteményéből.

³⁷ Fodó Sándor: A Forrás: a KMKSZ előképe. In Kárpátaljai Minerva, II. kötet, 1-2. füzet. Ez volt a Forrás! Budapest-Beregszász, 1998. 52-54. o.

³⁸ Pál Lajos adatközlő 2020.04.10.

³⁹ Oroszi E.: Színpadon a diákok. Vörös Zászló, 26. évf. 57. sz. 4. o. 1970. május 16.

⁴⁰ Fodó i.m.: 54. o.

⁴¹ Tóth István: A peremvidék világbirodalma, Méry Ratio Kiadó, Budapest, 2003. 399. o.

Fodó Sándor mellett kiállók közül néhányan (1971) Balról jobbra: Zselicki József, Nigrinyi Szabolcs, Czébel Lajos, Sari József, Tóth István, (Vári) Fábián László⁴²

A népi együttes működésével egy időben, valamivel az *Együtt* betiltása után jött létre, annak szervezőiből, a korszak egyik legfontosabb magyar művészeti önképzőköre: a Forrás Ifjúsági Irodalmi Stúdió. Maga a stúdió 1967. november 16-án alakult a Kárpátontúli Ifjúság szerkesztőségén belül, az Ukrán Írószövetség Kárpátontúli Tagozata mellett.⁴³ A Forrás elnöke Zselicki József lett, a csoportot Györke Zoltán, a Kárpáti Igaz Szó kulturális rovatának vezetője (1969-ig) próbálta segíteni, de az igazi szellemi útmutatót Kovács Vilmos író adta.⁴⁴ Utóbbi javaslatára a tagok (Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Balázs, Benedek András, Fábián László, Ferenczi Tihamér, Fodor Géza, Füzesi Magada, Kecskés Béla, Punykó Mária, Zselicki József) 1969-ben *Szilaj nádparipán* címmel egy versantológiát nyújtott be a Kárpáti Kiadóhoz.⁴⁵ A lektorok többsége támogatta a megjelenést, azonban valószínűleg Balla László, a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztője, a csoport Kovács Vilmoshoz való kötődése miatt megtorpedózta a kiadást.⁴⁶

Az 1960-as évek végére tehát már érezhetően volt magyar közösségi megnyilvánulás Kárpátalján. Az egyik az *Együtt*-ből kiinduló, majd Forrás Stúdióvá fejlődő, Kovács Vilmos vezette, irodalmi kör volt.⁴⁷ A másik vonalat a magyar tanszék oktatója, Fodó Sándor által szervezett népi együttes, valamint néprajzi tematikájú kutatások és helyi gyűjtések képviselték. Ezek az események teljes mértékben illeszkedtek a hruscsovi enyhülés következtében beindult folyamatokba. Egyes becslések szerint 1967-ben a Szovjetunióban már több mint 400 ellenzéki ifjúsági szervezet létezett a legkülönbözőbb nézetekkel.⁴⁸ Az irodalmi önképzőkör és a néprajzi

⁴² Forrás: Czébel Lajos gyűjteményéből

⁴³ Botlik-Dupka i.m.: 87. o.

⁴⁴ Eperjesi Penckófer János: Tettben a jellem. Magyar Napló, Budapest, 2003. 42. o.

⁴⁵ Fodor Géza i.m.: 34. o.

⁴⁶ Balla László és Kovács Vilmos viszonya minden bizonnyal feszült volt. Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című kötetét egy 1965-ös negatív hangvételű Balla-krita következtében visszahívták.

⁴⁷ A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy 1968-tól már létezik a Vörös Zászló Irodalmi Stúdió is, aminek szintén ő volt az egyik támogatója. Erről lásd: Vörös Zászló, 38. évf. 43. sz. 4. o. 1983. április 9.

⁴⁸ Heller-Nyekrics: i.m. 547. o.

gyűjtések ugyan nem tartoztak az ellenzékiesség égisze alá, de a folyamatok a későbbiekben egészen a polgárjogi mozgalom szintjéig jutottak el.

A korábban vázoltak alapján kijelenthető, hogy a korszakban kárpátaljai magyarság mozgástere kettős volt: egyrészt az akkori bipoláris világ egyik szuperhatalmának részét képezte, viszont a centrumtól oly távol, ami már szinte láthatatlanná tette a moszkvai pártvezetés számára. Másrészt ez a periféria előny is volt: a helyi magyarság valamilyen módon szervesen tudott kapcsolódni (hacsak egyoldalúan is) a magyar kultúrához, közülethez. Ebben az időszakban már lehetett magyar nyelvű folyóiratokat előfizetni, magyar szépirodalomhoz jutni, amely sajátos kánon-átértelmezéshez vezetett egyes költőknél. Utóbbi szerint a kárpátaljai magyarság és annak kultúrája szerves részét képezi az összmagyarságnak. Ezzel ellentétes állásponton volt például Balla László, aminek *Szovjet magyarok* című cikksorozat első részében hangot is adott.⁴⁹ Összességében azonban Kárpátalja magyar lakossága a magyar állami televízió és rádió adásaiból tájékozódott, közép-európai időzóna szerint élt, megismerhette a szovjetnél jóval nyitottabb magyarországi kulturális életet.

Balla László az 1950-es években⁵⁰

A kárpátaljai magyar értelmiség köreiben is egyre gyakrabban fogalmazódott meg a nemzetiségi jogok határozottabb felvetése, akár a legfelsőbb pártvezetés irányába is. Természetesen e kezdeményezéseket csak az értelmiség szűk, leglelkesebb rétege merete felvállalni, a kárpátaljai magyarság nagy többsége apolitikus maradt ebben az időszakban.

Az 1970-es évek elején két típusú fellépés volt megfigyelhető a helyi magyarság jogaival kapcsolatban: az egyik az egyéni próbálkozások voltak a kisebbségi jogérvényesítés terén. Ekkor különböző személyek, noha tudtak egymásról, önállóan jártak el valamilyen számukra közel álló sérelem ügyében. Visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a beregszentmiklósi születésű Polczer Endre (1953-87 között Nagyberegen élt és dolgozott fizika szakos középiskolai tanárként) 1971-72 során

⁴⁹ Kárpáti Igaz Szó, Neon melléklet 30. évf. 37. szám. 1975. november 23.

⁵⁰ Forrás: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=40155 Letöltés dátuma: 2020. április 14.

több levelet is írt a szovjet Oktatási Minisztériumnak az Ungvári Egyetemre történő magyar nyelvű felvétellel kapcsolatban. A kérvényekben a Nagyberegi Középiskolában szerzett pedagógusi tapasztalatainak adott hangot. Kérte, hogy a magyarul érettségizők kémiából és fizikából magyar nyelven felvételizhessenek, mivel az orosz vagy ukrán nyelvű felvételi csupán a diák nyelvi és nem szakmai felkészültségét mérte. Többször járt az egyetemen, közben megismerkedett Fodó Sándorral, akinek tanácsára táviratot küldtek Moszkvába, mivel a minisztériumi támogató válasz ellenére 1972 nyarán nem történt meg a magyar nyelvű felvételi előkészítése. Polczer Endre tevékenysége következtében engedélyezték a magyar nyelven történő felvételi vizsgát, de neki a későbbiekben a KGB beregszászi irodájába is be kellett számolnia tevékenységéről. Ugyanebben az időszakban a Fodó baráti köréhez tartozó Kovács Elemér nagyszülősi orvos is többször írt levelet a magyar óvodahálózat ügyében.⁵¹

Fodó Sándor ungvári lakásán 1976-ban. A képen Zselicki József, Györke László, Hánka Sándor, Czébel Lajos, Tóth István, és Eszter lányával az ölében Fodó Sándor⁵²

Az egyéni utak mellett a másik módszer a közösségként való fellépés volt. Ebben a Forrás Stúdió és Kovács Vilmos járt az éle. A fiatal írók, a csekély publikálási lehetőség miatt, a Kárpáti Igaz Szó mellett más orgánumokat is megkerestek. Aztán Kiss Ferenc irodalomtörténész és Ilia Mihály, a Tiszatáj szerkesztője segítségével magyarországi lapokban is megjelentek írásaik. 1970 végén a szegedi *Tiszatáj* folyóiratban Kovács Vilmos és S. Benedek András *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában* címmel közölt tanulmány. A cikk híre eljutott a kárpátaljai területi pártbizottsághoz is, és óriási botrányt kavart. A hivatalos álláspont szerint a „soviniszta”, „burzsoánacionalista” írás hamis képet közölt a kárpátaljai magyarság történelméről és az irodalmi életről.⁵³ Az retorzió nem váratott sokat magára: S. Benedek András elbocsátották a Kárpáti Kiadótól, és mivel akkor még sorköteles volt, behívták a szovjet hadseregbe.⁵⁴ A Kárpáti Igaz Szó hasábjain Balla László és mások tollából több bíráló és cáfolatokat összegző cikk jelent meg, melyek közül a

⁵¹ A 72-es Beadvány (szerk. Darcsi Karolina, Dobos Sándor) PoliPrint, Ungvár, 2013. 81-90. o.

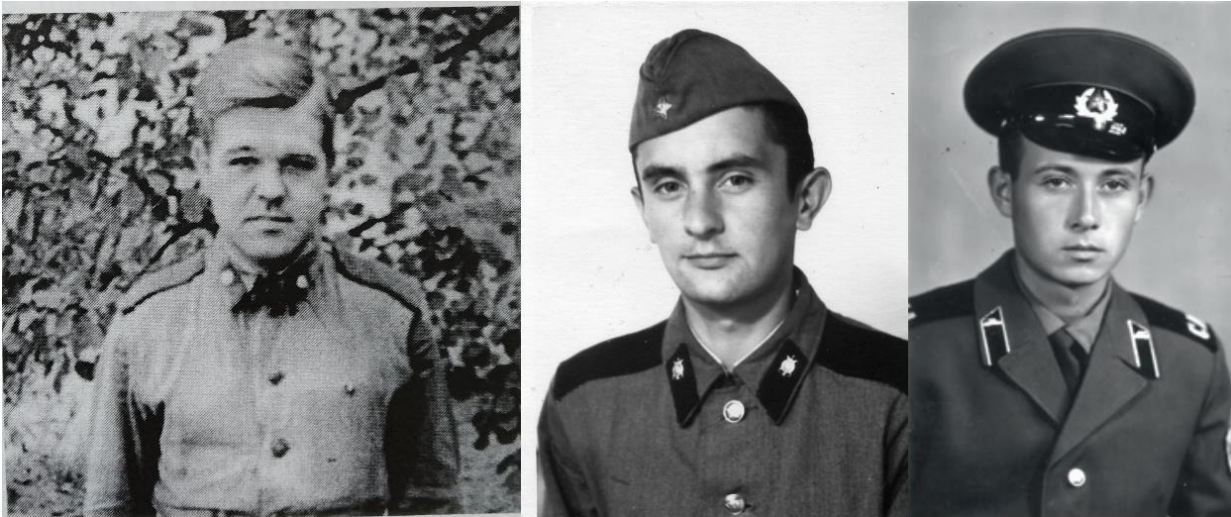
⁵² Tóth i.m.: 401. o.

⁵³ Botlik i.m.: 123. o.

⁵⁴ Tóth i.m.: 406. o.

legsúlyosabb az *Elidegenedés* volt.⁵⁵ A sajtótámadás következtében a többi Forrás-tag is a rendszer megkülönböztetett bánásmódjában részesül: nem publikálhattak, vagy kirúgták őket az egyetemről, több tag vagy támogató esetében is, mint Fodor Géza, Vári Fábián László, Györke László, Tóth István a katonai szolgálat következett. Kovács Vilmos később szintén elhagyta a Kárpáti Kiadót, a meghurcolás okozta sérelmeket élete végéig sem heverte ki.

Hárman a behívott katonák közül: S. Benedek András, Tóth István, Vári Fábián László⁵⁶

A megtorlásból kirobbant botrány szikrája lobbantotta fel azt a lángot, amely a Forrás Stúdió tagjait 1971 őszén egy beadvány összeállítására ösztökelte. Ebben a dokumentumban reagáltak az őket ért vádakra (a sajtóban nyilván meg volt tiltva a válasz). A dokumentumot Georgij Smanyakhoz, Ukrajna Kommunista Pártja Kárpátontúli Területi Bizottságának titkárához és Jurij Mejheshez, az Ukrajnai Írók Szövetségnek helyi titkárához, a Kárpáti Igaz Szó és a Kárpátontúl Ifjúság szerkesztőségének címezték. A szövegben a szerzők előbb tételesen cáfolták a Forrást ért rágalmakat, úgymint: nacionalizmus, sovinizmus, elhajlás a szocialista társadalmi normáktól. Ezt követően a Balla László által írt reagáló cikkek tartalmával foglalkoztak: leírták, hogy nem volt magyar nyelvű óvodahálózat, ami nagy nehézségeket okozott a beiskolázandó magyar gyerekek szüleinek. Csehszlovákiával párhuzamot vonva rávilágítottak, hogy ott 30 magyar nyelvű lap volt, ezen kívül számos tematikus kiadvány. Ebből következik, hogy a kárpátaljai magyar hírlapkiadás erősen alulreprezentált volt: csak a Kárpáti Igaz Szó képviselte az önálló magyar sajtót. A könyvkiadás esetében felvetették, hogy miközben Balla Lászlónak minden évben megjelent egy kötete a Kárpáti Kiadónál, addig a Forrás fiatal költőinek antológiája akkor már három éve tiltólistán volt.⁵⁷

⁵⁵ Elidegenedés?! A Kárpátontúli Ifjúság, az egyetem magyar tollforgatói és a Forrás Stúdió. Kárpáti Igaz Szó, 52. évf. 197. sz. 1971. augusztus 20.

⁵⁶ Zselicki József: Béni. In Kárpátaljai Minerva, II. kötet, 1-2. füzet. Ez volt a Forrás!, Budapest-Beregszász 1998. 171. o., illetve Tóth István és Vári Fábián László magángyűjteményéből.

⁵⁷ Botlik-Dupka i.m. 160. o.

Fiatal alkotók Ungváron, 1974-ben (balról jobbra): S. Benedek András, Kovács Vilmos, Szokolczay Lajos, Borbély Edit, Fodó Sándor, Balla Gyula, Zselicki József⁵⁸

A beadvány talán személyes hangvétele, vagy túlonatúl őszintesége miatt nem érte el a várt hatást, ellenben tovább folyt a megfélemlítés és zaklatások sora a Stúdióhoz köthetőekkel szemben. Ezért is dönthettek úgy az első beadvány alkotói, hogy egy második, bővebb, visszafogottabb összegzést nyújtanak be az illetékesekhez. Ez a dokumentum napjainkra „72-es Beadvány” néven lett közismert, melyre a szovjet időszak kárpátaljai magyar érdekképviselőinek első dokumentumaként tekintünk. Az újabb beadvány előkészítésének ötletgazdái Fodó Sándor és Kovács Vilmos voltak, s velük egy 10-12 fős csoport dolgozott. A fiatalok és mentoraik kapcsolata azért volt fontos, mert ez a generáció már a második világháború után szocializálódott, és kevésbé volt sikeres a megfélemlítésük, mint a szüleiké. Ez a dokumentum volt a legátgondoltabb, legjobban megszervezett próbálkozás. Nehezítette a szervezést, hogy ekkor már több tagot is figyeltek az belügyi szervek. Több esetben Polczer Endre nagyberegai házában gyűltek össze a szervezők, ahol Fodó, Igyártó Bálint és Kovács Elemér is kisebb vitába keveredett azzal kapcsolatban, hogy milyen színben tüntessék fel a nacionalizmus jelenségét. A véglegesített szöveg gépelt változatára Kárpátalja egész területéről gyűjtöttek aláírásokat.⁵⁹

Hosszas egyeztetés és tervezés után, a lenini nemzetiségi elvek szem előtt tartásával fogalmazták meg beadványukat, melyet az SZKP legfelsőbb szerveinek juttattak el: a Politikai Bizottságnak és az SZSZKSZ Legfelső Tanácsa Elnökségének (minden egyes gépelt lap hátoldalán 20-30 helyi lakos aláírásával). Fodó személyesen utazott Moszkvába, ahol egy hét után fogadták az ügyben. A dokumentum több szempont alapján tárgyalta a kárpátaljai magyarság problémáit és megoldást is javasolt rájuk. Az érintett területek az (anyanyelvi) oktatás, magyar sajtó és színházkultúra kérdése, a közigazgatási és oktatási nyelvhasználat és az érdekképviselő (pártszerveken belül vagy önállóan).⁶⁰

A válaszlépés és az eredmények megvalósulásában is kettősség volt megfigyelhető: 1973. március 6-én és 21-én Fodó Sándor hivatalos levelet kapott a Szovjetunió Oktatási Tanácsától. Az első egy értesítés volt a Beadvány megérkezéséről, a második már a döntést tartalmazta. És csak az

⁵⁸ Botlik József: Gát. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. Budapest, 2001.180. o.

⁵⁹ A 72-es Beadvány i.m.: 85. o.

⁶⁰ Botlik-Dupka i.m. 167-175. o.

oktatási kérdésre reagáltak: engedélyezték a felvételi vizsgákat anyanyelven, kivéve az ukrán és orosz filológián, de kizárólag a kárpátaljai felsőoktatásban, tehát az Ungvári Egyetemen.⁶¹ A hosszabb távú eredmények közé tartozott a magyar nyelvű óvodahálózat kiépítésének befejezése, a magyar felvételi meghonosodása az Ungvári Egyetemen, valamint a magyar funkcionáriusok megjelenése a politikai életben. A magyar érdekképviselet, tanárképzés és a professzionális magyar színház megalapítása a rendszerváltásig váratott magára.

Beszélgetés Péterfalván. Balról jobbra: Györke László, Kiss Ferenc, Kovács Vilmos, Fodó Sándor⁶²

A felvetett kérdések miatt Moszkvából vizsgálóbizottság érkezett Ungvárra, amelynek távozása után a helyi vezetés ismét hajszát indított a feltételezett szerzők ellen. A módszer a már korábban alkalmazott erkölcsi meghurcolás, egzisztenciális ellehetetlenítés volt. Többeket a munkanélküliség veszélye fenyegetett, mely akkoriban akár bűncselekménynek is számíthatott. A Forrás elleni kirohanásokkal párhuzamosan Balla László, a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztője elkezdte egy új, a szovjet pártérdekeknek megfelelő irodalmi stúdió megszervezését. Előbb Fodor Gézát kérte fel vezetőnek, de ő a számos Forrás-tag kiközösítésével járó feladatot nem vállalta. Végül 1972 májusában megalakult a Kárpáti Igaz Szó égisze alatt a Területi József Attila Irodalmi Stúdió.⁶³ Létrejöttének megkérdőjelezhető körülményei ellenére a József Attila kör a későbbiekben, ha lassan is, de elkezdett publikálási lehetőségeket adni az egyes korábbi Forrás-tagoknak is.

A folyamat (Tiszatáj-cikk – Forrás Stúdió beadványa – '72-es Beadvány – sajtókampány a Kárpáti Igaz Szóban) odáig terjedt, hogy a moszkvai magyar nagykövetség is foglalkozott a kérdéssel. 1972-76 között több jelentésben is elemezték az eseményeket, előbb csak kis helyi nacionalista költők problémájának nevezvén az ügyet, utóbb azonban arra a következtetésre jutottak, hogy kritikával kell fogadniuk a Balla László által írt cikkek tartalmát. Hozzájárult ehhez

⁶¹ A Beadvány egyik eredeti példánya a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának Különgyűjteményében található.

⁶² Forrás: Györke László gyűjteményéből

⁶³ Zoltán Mihály: A gondolat szabadsága – Beszélgetés Fodor Géza költővel. Hatodik Síp, 1989/2. 23. o.

az is, hogy Balla *Szovjet magyarok*⁶⁴ című cikksorozata a magyarországi pártvezetés szemében negatív véleményt keltett, ugyanis a kádári Magyarország kritikáját olvasták ki belőle.⁶⁵

A nehézségek miatt az események több szereplője is a Magyarországra való önkéntes kitelepedést választotta: S. Benedek András 1976-ban költözött Budapestre,⁶⁶ Balla Gyula már a '70-es évek második felében is Magyarországon élt. Kovács Vilmos azonban még megpróbálkozott egy utolsó önkritikus cikkel segíteni helyzetén,⁶⁷ de ez már nem segített rajta. Végül Balla Gyula segítette áttelepedési ügyintézését, 1977-ben, nem sokkal halála előtt hagyta el Kárpátalját.⁶⁸

Összességében véve az 1970-es évek elején indult folyamatok beindítói nagy árat fizettek bátorságukért: elbocsájtás, publikációs lehetőség megvonása, emigráció, egyetemi képzés felfüggesztése várt rájuk. Kiállításuk hosszútávon semmiképp sem bizonyult fölösleges erőfeszítésnek, hisz a nemzetiségi jogokat érintő kérdések a későbbiekben a szervezett kárpátaljai magyar érdekképviselő főbb célkitűzései lettek, melyek számos esetben 1989-91 között meg is valósultak.

⁶⁴ Neon melléklet, Kárpáti Igaz Szó. 30. évf. 37-39. szám. 1975. november 23., december 7., december 21.

⁶⁵ Botlok. i.m.: 149-150. o.

⁶⁶ M. Takács Lajos: Ők nem lehettek janicsárrá. In Kárpátaljai Minerva, II. kötet, 1-2. füzet. Ez volt a Forrás!, Budapest-Beregszász 1998. 166. o.

⁶⁷ Kovács Vilmos: A nagy valóság (ukrán nyelven). Zakarpatszka Pravda, 1975. február 25., magyar nyelven. Vörös Zászló, 31. évf. 26. szám, 2-3. o. 1975. március 1.

⁶⁸ Botlik i.m.: 152 o.

2. Fejezet: (Kulturális) Mozgástér a széteső Szovjetunióban

2.1 A gorbacsovi peresztrojka fonákságaitól a széthullás kezdetéig

Az 1985. március 11-én az SZKP főtitkárnak megválasztott Mihail Szergejevics Gorbacsov ugyanazzal a magabiztossággal kezdett bele a birodalom irányításába, mint elődei. Ugyan a gépezet recsegett-ropogott, de sem benne, sem az ország lakosságában nem merült fel, hogy valamivel több mint hat év múlva a Szovjetunió darabjaira hullik. Ehhez a folyamathoz nyilvánvalóan kellett az ország gazdaságának végső kimerülése, az elhibázott reformkísérletek, de a legfőbb ok az volt, hogy Gorbacsov és elődei nem értették meg az általuk felépített gépezetet. Olyan alapvető kérdéseket akart megváltoztatni, melyek a rendszer fundamentumai voltak, ezáltal azok bolygatása a birodalom összeomlásához vezetett.⁶⁹

1985-ben azonban még energikus lépésekkel vágott bele a reformokba. Ukrajnai látogatása során hangsúlyozta az USZSZK fontosságát a szovjet gazdaságban, mindenhol Scserbickijjel mutatkozott, válságnak, lazulásnak nyoma sem volt. Sőt, 1985-ban újabb lépések történtek a disszidensek tevékenységének visszaszorítására: néhány embert börtönbüntetésre ítélték, Vaszilij *Sztusz* ukrán költő pedig a lágerben halt meg.⁷⁰

Még minden a régi: Beregszász (ekkor még hivatalosan Beregovo) főtere 1985-ben a szovjet felszabadítási emlékművel⁷¹

⁶⁹ Heller, Mihail – Nyekrics, Alekszandr: Orosz történelem – A Szovjetunió története. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 636. o.

⁷⁰ Jekelcsik, Szerhij: Ukrajna története – Egy modern nemzet születése. Kairosz Kiadó, Budapest, 2014. 220. o.

⁷¹ Forrás: https://colnect.com/en/postcards/postcard/32847-Beregovo-Transcarpathia-Soviet_Union_USSR (2020.05.3.)

A *Peresztrojka* (gazdaság és társadalom gyökeres átalakítása), *Glasznoszty* (nyilvánosság – a sajtó, kritika, véleménynyilvánítás engedélyezése, a lakosság tájékoztatása), *Uszkorenyije* (gazdaság gyorsítása) gorbacsovi jelszavak nem voltak új keletű jelenségek a Szovjetunióban. Más-más körülmények között, de hatalmuk kiépítésénél már Sztálin, Hruscsov és Brezsnyev is használta ezeket a módszereket. Velük ellentétben azonban Gorbacsovnak létkérdés volt, hogy a reformok sikeresek legyenek. Ezek eléréséhez azonban valós változásokra lett volna szükség, nem csupán látszattevékenységre.⁷²

Az első ilyen álmegoldás az 1985-86-os alkoholelles kampány volt, amely ugyan erkölcsileg és gazdaságilag is indokolt volt, de átgondolatlan és elsietett megvalósítása miatt legalább 10 milliárd rubel kárt okozott a gazdaságnak.⁷³ Beregszászban az Arany Kalász élelmiszerüzletben mennyezetig érő vasrácsot húztak az alkoholos polc elé, amit csak délután 14 óra után nyitottak meg az akkora már odasereglett vásárlók előtt. A részegeskedésen ért személyeket a kijózanító állomásra szállították, mely értesítette a beteg munkahelyét, ami prémiummegvonással, beutalók, lakásvásárlási lehetőségek megvonásával járt. Hajtóvadászat indult a pálinkafőzdek és a Kárpátalján igen elterjedt házi bor készítése ellen is. Nagy károkat okozott a rendelet a Beregszász környéki, amúgy is elhanyagolt szőlészeteknek is. Nem történtek új telepítések, sőt egyes területeken kivágták a meglévő gyümölcsfákat, szőlőtőkékét is. A hivatalos statisztikák azonban azt mutatták, hogy az alkoholtilalom intézkedései alatt nem fogyott kevesebb szeszesital, mint korábban.⁷⁴

A gorbacsovi intézkedések első csúfos kudarca mégis az 1986. árpilis 26-án, a Csernobili Atomerőműben történő robbanás kommunikálása miatt következett be. A baleset következtében nagy mennyiségű radioaktív por került a levegőbe, melyet északnyugat felé vittek a légáramlatok, s főleg Ukrajna és Fehéroroszország területén okozott óriási szennyezést, de a széllel és csapadékkal egészen Skandináviáig is eljutott. A szovjet jelentésekben a katasztrófa mértékét erősen kisebbitették, többek között a kijevi május 1-i felvonulásokat is megtartották.⁷⁵

⁷² Helle–Nyekrics: i.m. 629–630. o.

⁷³ Jekelcsik: i.m. 220. o.

⁷⁴ Csanády György: Sorsfordító évek sodrásában. PoliPrint Ungvár, 2004. 285. o.

⁷⁵ Jekelcsik: i.m. 221–222. o.

A felrobbant csernobili reaktor⁷⁶

A *Glasznoszty* csődjét jól jellemezte, hogy a Kijevi Magyar Főkonzulátus nem hivatalos forrásokra hivatkozva már 1985. április 29-én 16:15-kor rejtjeltáviratot küldött Budapestre a robbanásról, azonban hivatalos értesítést csak május 3-án kapott a Moszkvai Nagykövetség.⁷⁷ A Vörös Zászlóban az első híradások a május 6-i moszkvai sajtótájékoztató bejelentésről szóltak, de még egyáltalán nem volt negatív hangulata a cikkeknek.⁷⁸ Az első olyan cikk, ami már *katasztrófának* nevezte az eseményeket csak augusztusban jelent meg,⁷⁹ addig csak a *baleset* szót használták a hivatalos kommunikációban. Beregszászban csak úgy, mint az ország többi városában, az üzemek gyűjtést szerveztek a károsultak megsegítésére. A dolgozók egy napi fizetésüket ajánlották fel. Az atomreaktor robbanása következtében a sugárzás miatt kialakult betegségek száma 100 ezres nagyságrendű volt. Köztük voltak olyan kárpátaljai orvosok, nővérek is, akiket a kármentesítés okán irányítottak a csernobili területre.⁸⁰

A szovjet belpolitikai krízis közepette mégis akadtak olyan folyamatok, melyek bizakodásra adhattak okot a kárpátaljai magyarság körében. Ilyen esemény volt a Magyar Népköztársaság kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége kormánya között a határ menti

⁷⁶ Forrás: <https://www.chernobylwel.com/hu/chernobyl-tortenete> (2020.05.03.)

⁷⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (későbbiekben: MNL OL), XIX-j-1 fond, KÜM TÜK iratok, 1986. 138. doboz

⁷⁸ Vörös Zászló, 51. évf. 55. sz. 1. o. 1986. május 8.

⁷⁹ Vörös Zászló, 51. évf. 95. sz. 2. o. 1986. augusztus 9.

⁸⁰ Csanádi: i.m. 287–288. o.

településeken lakó állampolgárok egyszerűsített határátlépés szabályozása tárgyában, 1985. augusztus 1-jén Moszkvában aláírt egyezmény (a megállapodás 1986. február 23-án lépett hatályba). A megállapodás lényegében létrehozta a két ország közötti vízummentes határátlépést, bár ettől még nem lett sokkal egyszerűbb a procedúra. A hosszas előkészületi folyamat során számos koncepciót készítettek. A szovjet fél előbb csak a határtól maximum 6 km-re eső 32 kárpátaljai településre akarta kiterjeszteni a rendeletet, amiből később a határ mindkét oldalán 62-62 kijelölt település lett. Az itt lakóknak jogában állt kérelmeznie az egyszerűsített eljárást: öt évre szóló engedély, melynek birtokában évi egy alkalommal legfeljebb hét napra utazhatott volna a meghívólevélben szereplő településre. Meghívás oka lehetett: családi látogatás, betegség esetén kezelés, tanulmányi ügyek szervezése. Az intézkedések lefolyásán a későbbiekben jelentős enyhítések hajtottak végre. A határ magyar oldalán a Záhony-Vásárosnamény-Fehérgyarmat-Tiszabecs-Csengersima vonal volt a rendeletben szereplő települések kiválasztásában a meghatározó. A szovjet oldalon a hivatalos megfogalmazás szerint többek között Csop, Velikaja Dobrony, Batragy, Koszini, Velikaja Begany, Gyedovo, Luzsanka, Beregovo, Vári, Vilok, Petrovo, Velikaja Palagy települések tartoztak ide (a települések magyar nevének visszaadására még jó pár évet várni kellett). Az engedélyezett határátkelők a következők voltak:

1. Záhony-Csop /Csap
2. Lónya- Zvonkovoje / Harangláb
3. Barabás-Koszini / Mezőkaszony
4. Beregsuárny-Luzsanka / Asztély
5. Tiszabecs-Vilok / Tiszaújlak.⁸¹

Harmincöt évvel a megállapodás megkötése után a mai napig is csak ugyanezeket a határátkelőket használhatják a két ország határait átlépni akaró utazók.

Az 1980-as évek második felében még zajlott az afganisztáni háború, amelyről a kárpátaljai lakosság alig kapott tájékoztatás (a helyi lapokban évi 1-2 cikk jelent meg csak a témában). Az évtizedes katonai konfliktusban a Szovjetunió hadseregének több mint 15 000 halottja és több mint 400 eltűntje volt hivatalosan, ezek közül 52 illetve 4 volt kárpátaljai.⁸² A konfliktust ugyanolyan eredménytelenül zárta le Gorbacsov, mint amilyen hirtelen Brezsnyev beindította. Az USA-nak tett külpolitikai engedmények jeléül 1987. január 22-én döntöttek a szovjet csapatok kivonásáról, mely 1988 májusában meg is kezdődött.⁸³

⁸¹ MNL OL, XIX-j-1 fond, KÜM TŰK iratok, 1986. 134. doboz

⁸² Fedinecs Csilla, Vehes Mikola (szerk.): Kárpátalja 1919–2009 – Történelem, politika kultúra, Argumentum Kiadó, Budapest 2010. 228. o.

⁸³ Heller–Nyekrics: i.m. 662. o

2.2 Az első magyar szervezetek

A változások szele, ha nem is mindig egyértelműen, de érezhető volt. Közép-Európában megindultak a rendszerváltó folyamatok. A szabadabb légkör hatására Kárpátalján is beindultak a magyar közösség különböző, főleg kulturális szerveződései. Az úttörő ezek között a beregszászi Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub volt, melyet 1984-ben alapítottak, s első vezetője Dalmay Árpád volt. Főleg irodalmi hagyományok ápolását, a helyi magyar költők emlékének megőrzését tűzték ki célul.⁸⁴ A városban 1987. november 28-án, az egykori Oroszlán fogadó falán, felavatták Petőfi Sándor emléktábláját. Ortutay Zsuzsa alkotásának átadásán a felszólalások mellett felolvasták Páldi András kijevi magyar főkonzul üdvözlését is.⁸⁵ Beregszászban bő negyven év után újra megjelenhetett a köztereken is a magyarság szellemi öröksége.

Illyés mellszoborszobor-avatás Beregszászban 1989-ban⁸⁶

1989. október 13-án Illyés Gyula mellszobra került felállításra, mint a Kőbányai Sörgyár ajándéka Beregszászban.⁸⁷ Ezt követte Kárpátalja első saját⁸⁸ Petőfi Sándor szobrának több ezres tömeg előtti felavatása 1991. március 15-én.⁸⁹

Az Illyés Klub megalakulása után, az 1980-as évek második felében, gombamód nőttek ki a kárpátaljai magyar körök. Péterfalván 1986 februárjában alakult meg a Móricz Zsigmond Magyar Irodalmi Klub, melynek tagjai a környező magyar falvak fiataljaiból verbuválódtak. A kör támogatója az a Bíró Andor volt,⁹⁰ aki a helyi kolhoz elnökeként (és az USZSZK népképviselőjeként) sokat tett azért, hogy 1989. július 16-án újból felavathassák az 1945-ben

⁸⁴ Botlik József –Dupka György: Ez hát a hon... Budapest, Szeged: Mandátum-Universum, 1991. 102–103. o.

⁸⁵ *Vörös Zászló*, 43. évf. 145. sz. 4. o. 1987. december 3.

⁸⁶ Forrás: <http://blog.xn--krptalja-8yac.net/illyes-szoboravatas-beregszasz/> (2020.05.03.)

⁸⁷ Vödrös Attila: Bizony bátorság kell a reményhez. *Magyar Nemzet* 22. évf., 251. sz. 3. o. 1989. október 25.

⁸⁸ Ezt megelőzően 1990. szeptember 29-én, Ungváron Göncz Árpád és Leonyid Kravcsuk jelenlétében már felavattak egy Petőfi-szobrot, az azonban Ferenczy Béni szobrának másolata volt.

⁸⁹ Beregszászban Petőfi-szobra van! *Beregi Hírlap* 46. évf. 34. sz. 1. o. 1991. március 19.

⁹⁰ Botlik–Dupka: i.m. 103. o.

lerombolt turulmadaras Rákóczi-emlékoszlopot, amely Tiszabecs és Tiszújlak között állt. A rendezvény a szovjet korszakon belül a kárpátaljai magyarság első nagy szabadtéri megemlékezésévé vált.

A tiszaujlaki emlékmű újraavatása 1989-ben.⁹¹

A Drávai Gizella Kör 1987. július 27-én alakult Ungváron, melynek nyelvművelő és irodalmi csoportja is működött, s elnöke Balla László író, újságszerkesztő volt. Ugyanebben az évben alakult a II. Rákóczi Ferenc Kör Munkácson. A következő, 1988-as évben alapították a Hollósy Simon Kört Técsőn, a Kovács Vilmos Kört Gáton, a Bartók Béla Művelődési Kört Nagyszőlősen, és a Magyar Társasklubot Ungváron. Ebben a folyamatban az 1971-ben alapított József Attila Irodalmi Stúdió (amelyet 1981-ben átszerveztek) 1988. január 30-án József Attila Alkotóközösséggé alakult, s már nem csak irodalommal foglalkoztak, hanem számos más művészeti és tudományos irányzattal is. A kárpátaljai magyar értelmiség körében, az 1980-as évek végén, voltak olyan elképzelések, hogy ezekből a szervezetekből a CSEMADOK mintájára egy magyar kulturális képviselőt hoznak létre.⁹² Az események azonban 1988–89-ben más irányt vettek.

Kárpátalján 1989-ben az ukrán értelmiség előrehaladottabb önszerveződési szinten volt, mint a magyarság. Nemzetiségi elnyomásuk mérséklésének okán, 1989. január 21-én Ungváron létrehozták a Sevcsenkó Anyanyelvi Társaságot. Erre a gyűlésre szolidaritásból meghívták a helyi magyar értelmiség néhány tagját is, akik a gyűlésen kinyilvánították a Kárpátaljai Magyar Érdekvédelmi Szervezet létrehozásának szándékát.⁹³ Korábban Balla László, Szabó Béla és Dupka György már puhatolódzott a helyi pártvezetőknél egy esetleges magyar szervezet bejegyzéséről, elutasítást ugyan nem kaptak, de támogatást sem.⁹⁴

⁹¹ Vödrös Attila: Soknemzetiségű vidékünk hősi múltja. *Magyar Nemzet* 22. évf., 174. sz. 3. o. 1989. július 27.

⁹² Botlik–Dupka: i.m. 100–104. o.

⁹³ Riskó Márta adatközlő 2020. 04. 29.

⁹⁴ Botlik–Dupka: i.m. 213. o.

1989. február 26-án a Kárpátaljai Területi Ismeretterjesztő Tanács nagytermében gyűltek össze azok, akik értesültek a kezdeményezésről. A jóval kisebb befogadóképességű helyiségben több mint 500 vendég érkezett. A kezdeményezők között ott voltak a korábbi irodalmi, polgárjogi tevékenységet folytató kárpátaljai magyarok, csakúgy mint a szovjet állami szervezetben aktívan részt vevő Balla László, Molnár Bertalan (a területi tanács első elnökhelyettese), vagy Lizanec Petro Nyikolajevics, az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének vezetője. A hatalom nem kívánta teljesen elengedni az alakuló új társadalmi szervezet kezét, mivel saját embereinek pozícióba helyezésével a későbbiekben befolyásolhatta azt.⁹⁵ A történelmi hangulatú alakuló ülésen végül *Kárpátaljai Magyar Kulturális Szervezet* néven hozták létre az új érdekvédelmi közösséget. Néhány ellenkezőt elsöpörve, a népakarat közfelkiáltással Fodó Sándort választotta meg elnöknek. Elnökhelyettesnek Móricz Kálmánt, felelős titkárnak Dupka Györgyöt, gazdasági felelősnek Turóczy Istvánt választották. Bekerült még az elnökségbe Dalmay Árpád, Gulácsi Géza és Szöllősi Tibor.⁹⁶ A szervezet célul tűzte ki a kárpátaljai magyarság politikai és kulturális képviseletét, a magyar nyelv és oktatási hálózat védelmét, a történelmi hagyományok ápolását, az 1944-es elhurcoltak rehabilitációját. A szervezet azonnal aktív politikai/társadalmi szereplővé vált nem csak Kárpátalján, hanem a határokon túl is. 1989 decemberében a KMKSZ gyűjtést szervezett a temesvári forradalomban és összetűzésekben megsérültek, károsultak számára, miközben a szovjet folyamatok is felgyorsultak.

1990-ben választások következtek, amelyen a KMSZ is képviseltette magát. A szervezeten belül az első komoly konfliktust a magyar autonómia ügye okozta: vagy Beregszász környéki elképzelést támogatnak (de akkor mi lesz a szórvánnyal), vagy teljes autonómiát kérnek (de ebben az esetben kisebb az esély az elérésére). Létrehoztak egy Autonómiaügyi Bizottságot, ennek elnöke Gulácsi Géza lett, tagjai voltak: Milován Sándor, Sari József, Horkay Sámuel, Kovács Imre Zsolt. A nemzetiségi kérdés fontos alapköve volta KMKSZ 1990-es választási programjának.⁹⁷ Végül az 1990-es választásokon tizenegy KMKSZ-képviselő jutott be a területi tanácsba, és a városi tanácsokban is sikereket értek el,⁹⁸ viszont a szervezeten belül újabb széthúzás jelei mutatkoztak. Az 1990. áprilisi alapszervezeti tisztújító közgyűlések egyikén Beregszászban Dalmay Árpád komoly kritikát fogalmazott meg Fodó Sándornak a temesvári segélycsomag megszervezése során meghozott döntéseivel kapcsolatban.⁹⁹ Ekkor még nem volt látható előre, de 1994-ben több másik regionális aleggység mellet a KMKSZ-ből Dalmay Árpád vezetésével kivált a beregszászi alapszervezet és létrehozta a Beregszászi Magyar Kulturális Szövetséget.

⁹⁵ Riskó Márta adatközlő 2020. 04. 29.

⁹⁶ Botlik–Dupka: i.m. 123. o.

⁹⁷ Horkay Sámuel adatközlő 2020. 04. 20.

⁹⁸ Botlik–Dupka: i.m. 124. o.

⁹⁹ Riskó Márta adatközlő 2020. 04. 29.

1991-ben a KMKSZ első ízben emlékezett meg az 1944-es elhurcolásokra (málenkij robotra) Szolyván az egykori lágertemető helyén, ahol alapkőletételre került sor.¹⁰⁰ A Szovjetunió belpolitikai helyzete ekkorra már igencsak instabil volt, főleg az augusztusi puccskísérlet óta. Oroszországban betiltották az SZKP-t, s december 8-án Oroszország, Ukrajna és Beloruszia vezetői bejelentették a Szovjetunió megszűnését, december 25-én pedig Gorbacsov lemondott a (már nem létező) szövetségi elnöki tisztségéről.

A Szovjetunió amilyen nagy zajjal és pusztítással érkezett Kárpátaljára 1944 őszén, olyan csendben és észrevétlenül szűnt meg 1991-ben. Az a birodalom, amelynek megszűnése még az 1980-as évek közepén is elképzelhetetlen volt, egész egyszerűen széthullott, azt követően, hogy vezetői képtelenek voltak a természetes folyamatokkal ellenkező logika alapján összerakott képződményt tovább működtetni. A kárpátaljai magyarság nagy traumákat követően sikeresen talpra állt az 1970-es évekre, és 1991-re megerősödve, saját szervezeteket létrehozva nézhetett szembe az új kihívásokkal.

¹⁰⁰ Botlik–Dupka: i.m. 241. o.

Összefoglalás

A dolgozat témája: A „FORRÁS STÚDIÓ”, MINT A KÁRPÁTALAJI MAGYAR CIVIL MOZGALMAK ELŐFUTÁRA. A munka során azt szeretnénk volna bemutatni, hogy mikor és hogyan kezd el Kárpátalján az irodalmi életből, az Ungvári Egyetem Magyar Filológiai Tanszék diákjainak egy csoportjából és oktatóikból egy mag kialakulni, mely a későbbiekben először lép fel a helyi magyarság kollektív jogaiért. A kárpátaljai magyarság számára a szovjet időszakban elképzelhetetlen volt bármilyen civil vagy nemzetiségi alapon szerveződő érdekképviselő létrehozása. Ez összeegyeztethetetlen volt a totális jellegű pártállami diktatúrával. Mégis akadtak olyan magyar értelmiségiek, kik kiálltak a lenini kisebbségi politika által elvben szavatolt jogaikért.

A '60-as évek végén a kárpátaljai magyarság egyik szellemi központja az az Ungvári Állami Egyetemen működő magyar filológia szak volt. Itt találkoztak azok a személyek, akik a későbbiekben fontos szereplőivé váltak az ún. „72-es Beadvány” megalkotásának. A beadványnak, mely az első olyan kordokumentum lett Kárpátalján, amiben felmerült egyfajta magyar érdekképviselői lehetőség vizionálása a szovjet időszakban. A petíció előkészítésének szellemi vezérévé egyértelműen Fodó Sándor egyetemi tanár és Kovács Vilmos író, költő, műfordító vált. Ők annak a korosztálynak a mentorai, amely már a második világháború után szocializálódott, és kevésbé tudta őket megfélemlíteni a szovjet karhatalom. A Beadvány közvetlen előzménye a Forrás Irodalmi Stúdió volt, melyet több támadás is ért a korszak során, végül meg is szüntették, de tagjai a későbbiekben is aktív szereplői, szervezői voltak a kárpátaljai magyar értelmiségnek, valamint ott voltak alapítóként a KMKSZ létrejötténél is.

РЕЗЮМЕ

Тема роботи: «ДЖЕРЕЛО-СТУДІЯ», ЯК ПЕРЕДВІСНИК ЗАКАРПАТСЬКО-УГОРСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ РУХІВ. В ході роботи ми хотіли показати, коли і як у літературному житті Закарпаття група студентів кафедри угорської філології Ужгородського університету та їх викладачі починали формувати ядро, яке згодом виступило за права місцевих угорців. У радянський період для угорців Закарпаття було немислимо створити будь-яку групу за інтересами, організовану за цивільною чи національною ознакою. Це було несумісно з тоталітарно партійною диктатурою. Проте, були угорські інтелектуали, які відстоювали права, гарантовані політикою меншини Леніна.

Наприкінці 60-х років одним із інтелектуальних центрів угорців Закарпаття була кафедра угорської філології Ужгородського державного університету. Тут зустрічалися люди, які згодом стали важливими фігурами у створенні, так званої, "Петиції 72". Петиція, яка стала першим віковим документом на Закарпатті, в якому в радянський період з'явилося бачення своєї можливості угорського представництва. Шандор Фодо, професор університету, та Вільмош Ковач, письменник, поет і перекладач, явно стали духовними лідерами у підготовці петиції. Вони є представниками епохи, яка вже соціалізувалася після Другої світової війни і могла бути менш залякані радянською владою. Безпосереднім попередником петиції була літературна студія «Форраш», яка зазнала декількох нападів за цей період і була врешті ліквідована, але її члени все ще були активними учасниками та організаторами угорської інтелігенції на Закарпатті.

Felhasznált források és irodalom jegyzéke

Levéltári források:

1. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, XIX-j-1 fond, KÜM TÜK iratok

Monográfiák, szakkönyvek, visszaemlékezések:

2. Botlik József: A hűség csapdájában, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 2003.
3. Botlik József –Dupka György: Ez hát a hon... Mandátum-Universum Budapest, Szeged, 1991.
4. Bottoni, Stefano: A várva várt nyugat – Kelet-Európa története 1944-től napjainkig. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Inézet, Budapest, 2014.
5. Csanády György: Sorsfordító évek sodrásában. PoliPrint Ungvár, 2004.
6. Darcsi Karolina, Dobos Sándor (szerk.) A 72-es Beadvány. PoliPrint, Ungvár, 2013.
7. Eperjesi Penckófer János: Tettben a jellem. Magyar Napló, Budapest, 2003.
8. Fedinecs Csilla, Vehes Mikola (szerk.): Kárpátalja 1919-2009 – Történelem, politika kultúra, Argumentum Kiadó, Budapest 2010.
9. Heller Mihail, Nyekrics Alekszandr: Orosz történelem – A Szovjetunió története. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
10. Jekelcsik, Szerhij: Ukrajna története – Egy modern nemzet születése. Kariosz Kiadó, Budapest, 2014.
11. Orosz Ildikó: A függetlenségtől a narancsos forradalomig, PolipPrint Ungvár 2007
12. Tóth István: A peremvidék világbirodalma, Méry Rato Kiadó 2003.

Sajtó, időszaki kiadványok:

13. Kárpáti Igaz Szó, 1967, 1971, 1975-ös évfolyamai
14. Magyar Nemzet 1989-es évfolyama
15. Vörös Zászló, 1970, 1975, 1983, 1986-87-es évfolyamai
16. Beregi Hírlap 1991-es évfolyama
17. Kárpátaljai Minerva, II. kötet, 1-2. füzet. Ez volt a Forrás!, Budapest-Beregszász 1998.
18. Hatodik Síp, 1989/2.

Adatközlők:

19. Horkay Sámual, született 1947. december 12. Interjú dátuma: 2020. április 20.
20. Pál Lajos adatközlő, született 1951. július 10. Interjú dátuma: 2020. április 10.
21. Riskó Márta, született: 1965. október 20. Interjú dátuma: 2020. április 20.

Ім'я користувача:
Моца Андрій Андрійович

ID перевірки:
1007971439

Дата перевірки:
21.05.2021 21:19:25 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet

Дата звіту:
21.05.2021 21:26:23 EEST

ID користувача:
100006701

Назва документа: Szakdolgozat Császár

Кількість сторінок: 39 Кількість слів: 11278 Кількість символів: 85512 Розмір файлу: 1.53 MB ID файлу: 1008064424

9.73% Схожість

Найбільша схожість: 7.24% з Інтернет-джерелом (<https://karpataljalap.net/2020/05/25/volt-egyszer-egy-beadvany>)

9.73% Джерела з Інтернету

94

Сторінка 41

Пошук збігів з Бібліотекою не проводився

0.84% Цитат

Цитати

3

Сторінка 42

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

1